

Mikkel Høghøj er museumsinspektør ved Danmarks Tekniske Museum og har en ph.d.-grad fra Aarhus Universitet. Han har primært arbejdet i krydsfeltet mellem moderne Nordisk byhistorie, miljøhistorie og velfærdshistorie og har beskæftiget sig med emner som byplanlægning, boligarkitektur, sanering, infrastruktur, landskaber, vand og rotter for at forstå de historiske forbindelser mellem byrum, velfærd, medborgerskab og hverdagsliv i det 20. århundrede. Han leder pt. forskningsprojektet "Rotten og byen: Rottebekæmpelse, velfærd og hverdagsliv i København, 1938-73", der er støttet af Kulturministeriets Forskningspulje.

Keywords: Rotte, velfærd, bolig, urban miljøhistorie, materiel politik.

ROTTEN OG BYEN

Rottens materielle politik og forhandlingen af velfærd i 1900-tallets København

Denne artikel undersøger rottens rolle som medskaber af sociale og politiske forhold i 1900-tallets København. Med udgangspunkt i rottens fysiske karakteristika, adfærd og resiliens i det urbane miljø stiller artiklen skarpt på rottens materielle politik. Gennem et kulturhistorisk studie af udviklingen af rottebekæmpelseslovgivning- og initiativer kombineret med casestudier af ejendomme i 1940'ernes Indre København viser artiklen, hvordan rotten både opretholdt og udfordrede grænserne for urban velfærd i byen. Artiklen argumenterer for, at rottens evne til at overskride forestillede grænser mellem indenfor-udenfor, offentligt-privat og værdig-uværdig mobiliserede distinkte dyr-menneske-relationer, der åbner for en dybere udforskning af velfærdsbyens socio-materielle kompleksitet og kulturhistorie mere generelt.

Der findes ikke mange dyr, der er så berygtede og forhadte som rotten. Især i en vestlig, urban kontekst har den brune rotte (*rattus norvegicus*) figureret som det måske

ultimative billede på skidt, sygdom og fattigdom.¹ Ifølge Miljøstyrelsen udgør rotten den mest skadelige invasive art i Danmark,² og med jævne mellemrum rapporterer medier og myndigheder om rotternes ubønhørlige hærgen i de danske byer.³

Således er rotte-menneske-relationen i Danmark forankret i en definition af rotten som et 'skadedyr', der for enhver pris må udryddes, hvilket placerer rotten helt i bunden af den sociozoologiske skala.⁴ Rotten er imidlertid langt fra en passiv størrelse. Som miljøhistoriker William Cronon har påpeget, bør hverken rotter, væggelus, kakerlakker eller fluer reduceres til blot et genstandsfelt for menneskelig kontrol og foragt. De skal snarere forstås som 'vild natur', der med stor succes har formået at kolonisere menneskelige samfund.⁵

I dette studie ønsker jeg at tage rottens rolle som medskaber af sociale og politiske forhold i den moderne by seriøst. Netop på grund af dens omstridte position tilbyder rotten en informativ kulturhistorisk prisme til at studere ikke bare dyr-menneske-relationer, men også hvordan sådanne relationer aktivt har påvirket forhandlinger af bredere socio-politiske fænomener såsom boligforhold, velfærd, sundhed og medborgerskab. Konkret fokuserer jeg på, hvordan rotten, i forskellige sammenhænge og henseender, mobiliserede og blev et omdrejningspunkt for forhandlinger af urban velfærd i 1900-tallets København. Ved at tage udgangspunkt i rottens adfærd, fysiske karakteristika og resiliens i det urbane miljø undersøger jeg, hvordan rotten både udfordrede og forstærkede forskellige former for socio-materielle distinktioner i den moderne by herunder privat-offentlig, indenfor-udenfor og, i særdeleshed, værdig-uværdig. Således ønsker jeg at belyse ikke bare, hvordan rotten var en aktiv medskaber af dyr-menneske-relationer i byen, men også hvordan den var med til at forme velfærdspolitiske forhold *mellem* menneskelige aktører.

Empirisk fokuserer jeg på 1900-tallets København, der som Danmarks største by også har været landets største rottehabitat. Samtidig fungerede byen gennem store dele af 1900-tallet som et udstillingsvindue for classesamfundets uligheder og, i forlængelse heraf, som et laboratorium for velfærdssamfundets udvikling.⁶ Denne kombination gør København til en ideal case til at studere, hvordan rottens tilstedeværelse, adfærd og klassificering som skadedyr blev knyttet til bredere velfærdspolitiske spørgsmål og forhandlinger gennem perioden.

Udover at tilbyde en empirisk og analytisk vej ind i fortidens København tilbyder rotten en nøgle til at bygge bro mellem en række forskningsfelter, der ellers sjældent indgår i dialog. Således kan rotten bidrage til at forbinde forskningsdiskussioner på

1 Burt 2004; Biehler 2013; McCumber 2025.

2 Miljøstyrelsen 2017.

3 Se f.eks.: Rothstein 2022; Korsholm 2025a; <https://nyheder.tv2.dk/samfund/2024-10-04-det-vrimler-med-rotter-jeg-har-aldrig-loebet-saa-staerkt> (besøgt 11/7 2025); <https://migogaarhus.dk/voldsomt-mange-lige-nu-rotterne-invaderer-aarhus/> (besøgt 11/7 2025).

4 Arluke og Sanders 1996; Sandøe 2008

5 Cronon 2023, s. xiii.

6 Se f.eks. Kolstrup 1996; Linnarsen og Hallenberg 2024; Arrhenius 2025.

tværs af velfærdshistorie, byhistorie og dyrehistorie. Som Anne Katrine Gjerløff har påpeget, så udgør ”dyrene et felt, hvor historiens kompleksitet står lysende klar, og hvor man bliver opmærksom på flydende grænser mellem uhåndterbare modsætninger som natur-kultur, normalt-abnormt, sjæl-krop og vildt-tam. (...) Den måde, mennesker omtaler og omgås dyr på, giver indblik i begreber som race, køn, nationalitet, klasse og udvikling.”⁷ Pointen her er altså, at rotten kan synliggøre hidtil oversete måder, hvorpå velfærd historisk set er blevet praktiseret, hvilket bringer både rotten og byen i spil i et forskningsfelt, der traditionelt set mest har været statsligt orienteret.⁸

Med andre ord ønsker jeg at give nye perspektiver på velfærdssamfundets kulturhistorie gennem en udforskning af det særegne og dynamiske forhold mellem rotten og byen. Som by- og miljøhistoriker Dorothee Brantz har peget på, har dyr historisk set været aktive medskabere af det urbane.⁹ Frem for at tilgå byen som blot en dyrehistorisk kontekst, plæderer hun for en øget opmærksomhed mod dyrenes *aktive* rolle i forskellige typer af urbaniseringsprocesser. At tilgå dyr som urbane aktører, tydeliggør ikke blot, hvordan byen må forstås som et flerartsligt habitat, men det kan også bidrage med nye perspektiver på komplekse historiske processer, hvorigennem skiftende former for agens, kausalitet og grænserne mellem inklusion og eksklusion har formet byen og dens mangeartede indbyggere.¹⁰ Således er mit formål heller ikke at skrive to separate kulturhistorier om henholdsvis rotten og byen. Det er snarere sammenfiltningen af rotter, mennesker, materialiteter og politik i det urbane miljø, der interesserer mig.

Netop byens materialitet udgør min analytiske indgangsvinkel til at forstå relationerne mellem rotter, mennesker og velfærdspolitik i byen. Jeg stiller med andre ord skarpt på ’rottens materielle politik’, hvilket henviser til de måder, hvorpå urban materialitet, rotter og politik påvirkede hinanden såvel som byens udvikling, udformning og sociale hierarkier. Konkret følger analysen to spor, der fokuserer på to distinkte aspekter af rottens materielle politik: I første del vil jeg med udgangspunkt i udviklingen af bekæmpelses- og lovgivningsinitiativer i første halvdel af 1900-tallet undersøge, hvordan udpegningen af rotten som urbant skadedyr blev knyttet til forholdet mellem urban velfærd og byens materialitet gennem perioden. I anden analysedel vil jeg stille skarpt på en række cases, der illustrerer forskellige måder, hvorpå rotter i byen kunne være med til at mobilisere konkrete velfærdsforhandlinger om grænserne mellem værdigt og uværdigt trængende. For at kvalificere analysen indledes artiklen med en teoretisk-metodisk rammesætning, hvor jeg dels udfolder artik-

7 Gjerløff 2012, s. 401.

8 Det statslige fokus er bl.a. kommet til udtryk i det imponerende seksbindsværk *Dansk velfærdshistorie*. For det bind, der behandler artiklens tidsperiode se Petersen et al, 2012.

9 Brantz 2020.

10 For en gennemgang af urban dyrehistorie som forskningsfelt se: Atkins 2016; Brantz 2020; Wischmermann et al. 2018.

lens analytiske tilgang og kildemæssige grundlag, dels sætter fokus på det distinkte og dynamiske forhold mellem rotten og byen.

At undersøge rottens materielle politik

Begrebet materiel politik er de seneste år vundet frem på tværs af social- og humanvidenskaberne for at indfange de multiple måder, hvorpå materialitet – fra omsig-gribende infrastrukturelle systemer til hverdagsgenstande – aktivt former politik, sociale hierarkier og magtforhold.¹¹ Teoretisk forankres analysen dermed inden for en bredere ny-materialistisk erkendelsesinteresse, der udfordrer den menneskelige exceptionalisme ved at tage sit empiriske og analytiske udgangspunkt i sammenfiltringerne mellem menneske, natur og teknologi.¹²

I dette studie lægger jeg mig i forlængelse af geografen Andrew Barrys tilgang til materiel politik. Ifølge Barry spiller materialitet en aktiv politisk rolle både ved at forstyrre politiske processer og ved at fungere som et locus for uenighed, kontroverser og konflikt. Med det mener han imidlertid ikke, at materialitet skal reduceres til en kamplads for menneskelige aktører:

“Material objects should not be thought of as the stable ground on which the instabilities generated by disputes between human actors are played out; rather, they should be understood as forming an integral element of evolving controversies.”¹³

I forlængelse heraf tilgår jeg materialitet som en aktiv komponent i byens politiske processer. Jeg er altså ikke blot interesseret i at identificere de underliggende rationalitetsparadigmer, der strukturerede rottebekæmpelse i 1900-tallets Danmark, men også i at udforske det væld af måder, hvorpå skiftende konstellationer af materialiteter, rotter, mennesker og diskurser kunne generere og danne rammen om konkrete forhandlinger af urban velfærd. Med begrebet 'rottens materielle politik' ønsker jeg dermed at stille skarpt på rottens mangefacetterede rolle i udformningen og praktiseringen af materiel politik i byen. Således skal begrebet forstås som en analytisk ramme til at indfange og undersøge forskellige aspekter af det dynamiske samt gensidigt konstituerende forhold mellem rotter, materialitet og politik i en urban kontekst. I dette studie ønsker jeg at fremhæve to distinkte, men også gensidigt afhængige aspekter af rottens materielle politik, der samtidig giver indblik i forskellige måder, hvorpå rotten kunne fungere som et omdrejningspunkt for forhandlinger af urban velfærd. Det udfolder sig i artiklens to analysedele, der undersøger rottens materielle

11 Barry 2013; Høghøj og Thelle 2024; Minuchin 2013.

12 Se f.eks. Bennett 2010; DeLanda 2006; Haraway 1991; Latour 2005.

13 Barry 2013, s. 12.

politik fra henholdsvis et lovgivnings- og bekæmpelsesperspektiv og et situationelt perspektiv.

Første analysedel fokuserer på, hvordan rotten som figur blev udpeget og tilgået som et urbant velfærdsproblem. Jeg undersøger, hvordan rotten blev identificeret som skadedyr og hvordan denne dyr-menneske-relation materialiserede sig i en gradvis professionalisering og intensivering af urban rottebekæmpelse gennem første halvdel af 1900-tallet. Jeg trækker i den sammenhæng primært på lovgivningsmateriale og rottebekæmpelsespropaganda, der blev udarbejdet i både Indenrigsministeriet og Københavns Kommune, men jeg søger også at knytte rottebekæmpelsesspørgsmålet til den materielle politik, der karakteriserede periodens bredere velfærds- og bypolitiske udvikling.

Anden analysedel retter fokus mod nogle af de faktiske rotter, der levede i København i 1940'erne, og den materielle politik, som de blev omdrejningspunkt for i en række konkrete situationer. Således er denne analysedel fokuseret omkring tre cases, der udfolder forskellige – men langt fra udtømmende – måder, som rottens materielle politik kunne udspille sig på i praksis. Specifikt fokuserer jeg på fire adresser i Indre København – Klerkegade 36, Sankt Peders Stræde 39, Adelgade 5 og Borgergade 87 – hvor rotter dannede udgangspunkt for en række kontroverser, der på forskellige vis involverede rotter, beboere, myndigheder, grundejere og byens materialitet. Ærindet her har altså ikke været at udarbejde en tilbundsgående undersøgelse af rottebekæmpelsessager i København, men snarere at gå i dybden med nogle konkrete måder, hvorpå rottens materielle politik blev knyttet til forhandlinger af urban velfærd og grænserne mellem værdigt og uværdigt trængende. Fokus er på 1940'erne, der netop udgjorde en brydningstid i både en urban velfærdspolitisk og rottehistorisk sammenhæng. Selvom København forblev materielt forankret i industribyens form med dertilhørende udfordringer gennem hele årtiet, var byen, som jeg vil uddybe i første analysedel, præget af en ny velfærdshorisont, der havde rod i 1930'ernes nye bypolitiske lovgivningsinitiativer og bureaukratiske tiltag.

Denne udvikling materialiserede sig bl.a. i en markant stigning i boligtilsynsrapporter, som danner det primære kildegrundlag for anden analysedel. Disse rapporter var udarbejdet af Københavns Boligkommissionen, men mobiliserede også andre offentlige aktører såsom Sundhedspolitiet og Børneværnskontoret. Rapporterne fulgte samme struktur. De var tænkt som deskriptive studier af boligen og ejendommens beskaffenhed og rummede derfor detaljeret information om den givne boligs størrelse, udformning, eventuelle mangler og beboersammensætning. Rapporterne blev ofte til på baggrund af beboerklager – enten over boligens beskaffenhed eller naboernes opførsel. Typiske klagepunkter omfattede fugt og dysfunktionelle infrastrukturer, men tilstedeværelsen af dyr udgjorde også et tilbagevendende tema. Udover rotter klagede beboere over mus, væggelus, kakkerlakker, lopper, lus, snegle, myrer, orme, sølvfisk og svaler.

I praksis var der dog langt fra tale om neutrale skildringer af byens ejendomme og indbyggere. Boliginspektionerne kan i sig selv ses som politiske redskaber eller styringsteknologier, der tjente til at regulere både beboernes adfærdsmønstre og byens bio-sociale sammensætning. Rapporterne var i høj grad præget af sociopolitiske værdidomme knyttet til bl.a. hygiejne og familie- samt kønsnormer. Samtidig gav lovgivningen plads til en stor grad af fortolkning. På grund af den generelle bolig-mangel var det vanskeligt at genhuse beboerne, og det var derfor i stor udstrækning op til de kommunale myndigheder at fortolke den enkelte sag og situation. Således tilbyder rapporterne en informativ indgangsvinkel til at studere ikke bare dyr-menneske-relationer i byen, men også hvordan disse relationer blev knyttet til konkrete forhandlinger af grænserne for velfærd i 1940'ernes København.

Den moderne by som rottehabitat

Byen og naturen står ikke i modsætning til hinanden, men er uløseligt sammenvævede. Denne erkendelse har dannet udgangspunkt for forskningsfeltet urban miljøhistorie, der siden 1990'erne i stigende grad har bygget bro mellem byhistorie, miljøhistorie og forskellige grene inden for miljøhumaniora. Hvad der på mange måder tog sit afsæt som et opgør med den amerikanske miljøhistoriker Donald Worsters eksklusion af byen og det byggede miljø fra det miljøhistoriske genstandsfelt,¹⁴ har siden udviklet sig til et mangefacetteret forskningsfelt, der har udforsket et utal af måder, hvorpå naturressourcer, økologier og forskellige arter har formet byer og urbane processer.¹⁵ Pointen her er altså, at byer hverken står i modsætning til naturen eller fungerer som en neutral baggrund, hvorpå natur i form af f.eks. planlægningen af parker og haver kan projiceres. Byen indgår tværtimod i en dynamisk vekselvirkning med naturen gennem en lang række processer og praksisser, hvorigennem netop naturressourcer, økologier og arter omskabes eller 'urbaniseres', ofte med signifikante politiske implikationer.¹⁶

Denne erkendelse er samtidig med til at tydeliggøre, hvordan byen ikke blot er et habitat for mennesker, men for en bred vifte af ikke-menneskelige arter – fra pattedyr, fugle og insekter til træer og plantearter.¹⁷ Heller ikke i denne sammenhæng fungerer byen som en neutral kontekst. Den former aktivt forskellige arters levevis, adfærd og endda evolutionære udvikling. F.eks. har urbane solsorte udviklet distinkte kald, hvilket gør, at de i stadig mindre grad interagerer med rurale solsorte, ligesom

14 Melosi 1993; Rosen og Tarr 1994.

15 Feltet er særdeles omfangsrigt. Følgende udgivelser tilbyder et overblik: Haumann et al. 2020; Heinen et al. 2006; Melosi 2010; Schott et al. 2005; Soens et al. 2019;

16 Denne pointe har været omdrejningspunktet for forskningsfeltet Urban Politisk Økologi, der særligt har udviklet sig på tværs af kritisk geografi og urbane studier. Se f.eks. Swyngedouw 1997; Keil 2003; Heynen et al. 2006; Zimmer 2010.

17 Magle 2018

man i London, Amsterdam, New York og Tokyos undergrundsbaner har identificeret nye myggearter, der på blot få årtier har udviklet sig til genetisk distinkte underarter for at tilpasse sig undergrundens klima.¹⁸ For at forstå, hvordan byen har fungeret som rottehabitat er det derfor nødvendigt at stille skarpt på de forskellige former for urbane materialiteter og sammensætninger, der henholdsvis understøtter og udfordrer rotters levevis i byen. Det er med andre ord relevant at overveje, ikke blot hvordan rotten har formet byen, men også hvordan byen har formet rotten.

Den brune rotte kan defineres som en 'synantropisk art'. Det omfatter såkaldte 'vilde arter', der trives i at leve i tæt tilknytning til menneskelige miljøer.¹⁹ Rotten udgør her et af de dyr, der har været allerbedst til at tilpasse sig de menneskelige miljøer. Det skyldes i høj grad de moderne byer, der voksede frem som et led i industrikapitalismens indtog fra sidste halvdel af 1800-tallet og frem. Deres kombination af infrastrukturelle netværk for vandforsyning og kloakering, tæt og til dels ureguleret bebyggelse med god redeplads og store mængder let tilgængeligt organisk affald har passeret perfekt til et dyr, der er stort set altædende, har en bemærkelsesmæssig høj frugtbarhed og er udstyret med fremragende klatre- og svømmeevner samt tænder, der er så skarpe, at den kan gnave i alt, der er blødere end glas og metal.

Selvom rotter i både 1800-tallet og 1900-tallet var et udbredt fænomen på tværs af Københavns geografi, var deres konkrete liv typisk afgrænset til enkelte ejendomme og baggårde. Derfor er det nødvendigt, at vi tager både kvarteret, huset, baggården og hjemmet seriøst som 'bynatur' og flerartslige habitater. Disse typer af urbane rum – fra baggårdslokummer til soveværelser – kan umiddelbart virke til at have meget lidt med naturen at gøre. Som by- og miljøhistoriker Dawn Biehler imidlertid har påpeget, bør det ikke skygge for det faktum, at de i praksis udgjorde lokale økosystemer, der på samme tid var gunstige miljøer for rotter og andre såkaldte skadedyr og usunde miljøer for mennesker.²⁰ Samtidig, som Biehler også har peget på, har urban skadedyrsbekæmpelse historisk set været en del af en bredere politisk konstitueret urban økologi med en udpræget social og økonomisk slagside, som materialiserede sig på tværs af byen, boligen og kroppen.²¹ I dette perspektiv er det værd at overveje, hvordan rottens materielle politik i også en dansk kontekst udspillede sig på tværs af flere urbane skalaer – hver med sine distinkte velfærdspolitiske implikationer.

Rotten som urbant velfærdsproblem

Rottens moderne byhistorie har nærmest entydigt været knyttet til dens position som skadedyr. Som kulturhistorisk figur har rotten imidlertid indtaget en mere flertydig

18 Gandy 2022, s. 71-75.

19 Gandy 2022, s. 65.

20 Biehler 2013, s. 6.

21 Biehler 2009, s. 1015-1016.

og kompleks position. Rottens bemærkelsesværdige frugtbarhed, grænseløse appetit og mistroiske adfærd har gjort, at den i årtusinder har været omgærdet med stor kulturel, politisk og religiøs mystik. Rotten har således spillet en rolle i mange kulturer – fra Hawaiiansk mytologi til science fiction i det 20. århundrede – og særligt uden for Europa har fremstillinger af rotten været ambivalente og endda til tider positive.²² Samtidig er definitionen af rotten som skadedyr et relativt nyt fænomen. Det var først i 1800-tallets afsluttende årtier, at rottens rolle i spredningen af en lang række smitsomme sygdomme, herunder byldepest, rabies, tyfus og leptospirose, blev påvist videnskabeligt. Det var dermed først her, at rotten for alvor blev knyttet til skidt, sygdom og fattigdom.²³

Definitionen af rotten som skadedyr faldt altså tidsmæssigt sammen med, at den for alvor blev byboer. Det var samtidig i disse år, at byen i sig selv blev genstand for et bredere sanitært ordensprojekt, hvor sociale reformatorer, byplanlæggere og læger arbejdede aktivt for at sætte hygiejne og renlighed i centrum for den urbane udvikling. Med Lars Henrik Schmidt og Jens Erik Kristensen betegnelse skete der en 'idealiserende af det sterile',²⁴ hvilket materialiserede sig i alt fra modernistisk byplanlægning og arkitektur til indretningen af nye såkaldte vådrum såsom badeanstalter, svømmehaller og badeværelser.²⁵ Byerne udgjorde både problemet og løsningen i den her bevægelse. På den ene side var det i industribyernes tætbefolkede lejekaserner, at skidt, snavs og sygdomme spredte sig. På den anden side var det gennem en radikal omorganisering af byernes rum og arkitektur, at en ny social orden kunne indstiftes.

Forholdet mellem by og natur stod centralt i denne udvikling. På trods af, at etableringen af nye infrastrukturelle netværk for bl.a. vand, el og gas medførte, at forskellige former for naturressourcer blev vævet ind i boligen og dermed byboernes hverdagsliv på et hidtil uset niveau, kom forestillingen om 'den gode by' såvel som 'det gode hjem' i stigende grad til at bero på en diskursiv distinktion mellem 'god natur' og 'dårlig natur'. Som geograf Maria Kaika har formuleret det:

"Good nature (purified water, conditioned air, electricity etc.) became part of (and a basic precondition for the construction of) the protected inside of the modern home. At the same time, the domestically metabolized bad nature (dirty water, polluted air, sewage) became part of the outside, 'the other', the antipode to the comfortable, protected inside of the home."²⁶

22 Burt 2006, s. 49-89

23 Burt 2006, s. 115.

24 Schmidt og Kristensen 1986, s. 75.

25 Bech-Danielsen 2004; Penner 2013; Bendsen 2024.

26 Kaika 2004b, s. 270.

Børn står i kø med deres rottefangst på Vesterbro Brandstation, 1907. Kilde: Zuschlag 1910, s. 141.

Det gjaldt altså om at give byens borgere uhindret adgang til den eftertragtede, gode natur samtidig med, at den dårlige natur blev holdt på behørig afstand. I den kontekst, som sociolog Andrew McCumber har pointeret, blev rotten uløseligt forbundet med snavs og sygdom, hvilket gjorde, at den indtog en umiskendelig position som dårlig natur.²⁷ Inden for rammerne af den moderne bys ordensprojekt blev rottens tilstedeværelse altså uacceptabel. Den blev ensbetydende med, hvad antropolog Mary Douglas har betegnet som 'matter of out place'.²⁸

Således var det da også i netop de danske byer, at rottebekæmpelse blev sat på den politiske dagsorden i årene omkring 1900. I 1898 blev Komiteen til Fremme af Rotternes rationelle Udryddelse dannet med det formål at agitere for en national rottebekæmpelseslovgivning. Komiteens udgangspunkt var først og fremmest økonomisk, og den opstod da også i regi af Københavns Grundejerforening, hvis medlemmer hvert år blev ramt hårdt på pengepungen af rotteødelæggelser. Da regeringen i første omgang ikke ønskede at gå ind i lovgivningsarbejde på området, lancerede komiteen i 1899 selv et eksperiment, der blev markedsført som "den store rottekrig". Selvom rotteudryddelse ifølge komiteen burde være en samfundsopgave, skulle løsningen findes hos borgerne. Eksperimentet gik derfor ud på at udlove en pengepræmie på 10 øre for hver indleveret rotte. Det kunne hurtigt blive til mange penge, så i løbet af få måneder var over 100.000 rotter blevet fanget og indleveret i København.²⁹

I 1907 blev den første danske rottebekæmpelseslov vedtaget. Loven var direkte baseret på komiteens præmiesystem, men modsat tidligere skulle alle udgifter nu finansieres af staten og kommunerne.³⁰ Gennem 1920'erne og særligt 1930'erne blev både bekæmpelsesmetoderne og ansvarsfordelingen mellem offentlige og private

27 McCumber 2025, s. 124.

28 Douglas 2002.

29 For en historisk undersøgelse af "Den store rottekrig" se Wingender 2019.

30 Det Kongelige Bibliotek. Småtryk: *Lov om Foranstaltninger til Udryddelse af Rotter. 1907.*

aktører genforhandlet, idet rottebekæmpelse gradvist blev centraliseret og professionaliseret i kommunerne. Selvom den rottebekæmpelseslov, der blev vedtaget i 1921, stadig fremhævede præmiesystemet som den mest hensigtsmæssige udryddelsesmetode, udvidede den også de offentlige myndigheders ansvarsområder. De kommunale myndigheder blev nu opfordret til at igangsætte systematiserede udryddelseskampanjer på tværs af hele kommunen, gerne to gange årligt, ligesom loven specificerede, at det var kommunens pligt at udrydde rotter på alle kommunalt ejede grunde og offentlige pladser herunder kirkegårde, banelegemer og lossepladser.³¹

Den store lovgivningsmæssige nydannelse kom dog først i 1938, hvor *Lov nr. 116 af 31. Marts 1938 om Udryddelse af rotter* blev vedtaget.³² Loven dannede baggrund for oprettelsen af et helt nyt rottebekæmpelsesapparat på tværs af stat og kommune. I Københavns Kommune blev et nyt Kontor for Kontrol med Bekæmpelse af Skadedyr oprettet i 1939, og under Indenrigsministeriet blev to konsulenter ansat til at varetage kontrollen med lovgivningen. Derudover fulgte der detaljerede bestemmelser, der specificerede retningslinjerne for giftudlægning, rottesikring og renholdelse af ejendomme samt ansvarsfordelingen mellem grundejere, kommune og stat.³³ Alle grundejere blev nu lovgivningsmæssigt forpligtet til at rottesikre og renholde deres ejendomme, hvilket omfattede en lang række krav til særligt byejendomme omkring sikring af vinduer, døre og murhuller, renholdelse af kældre, lofter, lyskasser og trappegange samt forsvarlig bortskaffelse af husaffald og spildevand. Samtidig var kommunerne nu lovgivningsmæssigt forpligtede til løbende at kontrollere byens ejendomme og facilitere halvårlige giftudlægningskampanjer.³⁴

Rotteudryddelsesloven af 1938 medførte altså en betydelig professionalisering og intensivering af urban rottebekæmpelse. Dette blev underbygget af et nyt propagandaapparat, der skulle oplyse befolkningen om rottetruslen og dermed bidrage til at effektivisere rotteudryddelseskampanjerne. Særligt gennem 1940'erne og 1950'erne blev der udgivet en lang række film, pjecer og plakater, der portrætterede rotten som en samfundsskadelig fjende. I 1950 udgav Københavns Kommune f.eks. en husstandsomdelt pjece ved navn *Had rotterne*, hvori de aktivt opfordrede københavnere til at blive rottefjender.³⁵ I byrummet var det særligt plakaterne, der var synlige, idet de i forbindelse med hver udryddelseskampagne blev ophængt i lygtepæle, på togstationer og endda inde i sporvognene.³⁶ Til sammen var disse fremstillinger med til at

31 Det Kongelige Bibliotek. Småtryk: *Lov om Foranstaltninger til Udryddelse af Rotter*. 1921.

32 Rigsarkivet. Landsudvalget for Rottebekæmpelse (1941-1989). Love, propaganda mv. (1932-1961): *Lov nr. 116 af 31. Marts 1938 om Udryddelse af rotter*. 1938.

33 Rigsarkivet. Landsudvalget for Rottebekæmpelse (1941-1989). Love, propaganda mv. (1932-1961): *Cirkulære til samtlige Amtmænd og Kommunalbestyrelser angaaende Lov nr. 116 af 31. Marts 1938 om Udryddelse af rotter*. 19. oktober 1938.

34 Ibid.

35 Rigsarkivet. Landsudvalget for Rottebekæmpelse (1941-1989). Love, propaganda mv. (1932-1961): *Had Rotterne*.

36 København Stadsarkiv. København Sporvejes Arkiv (1911-1974). Journalsager A (almene sager), Rottebekæmpelse, korrespondance 1944.

Rottevennerne må væk!

Bliv rottefjende

- 1 Hold rent ved skrnkasserne.
- 2 Brug cykleskurene til cykler og barnevogne og intet andet.
- 3 Hold ryddeligt i køldre og pulterkamre. Luk mellem-dørene.
- 4 Giv fuglene brødet som rasp, og ikke for meget ad gangen.
- 5 Hvis De endelig vil fodre katte, gør det da om morgenen i et ødetrug og fjern truget inden mørkets frembrud.

Men det er ikke nok!

Hvis der er rotter, hvor De bor, bør De altid melde det omgående til myndighederne, som straks tager affære. Vent ikke, til det bliver for slemt.

København:

Sundhedskommissionens Skadedyrkontrol, Dagmarhus, Vestre Boulevard 121, Værelse 325. Kontortid 10–15, lørdag 9–12. Tlf. Palæ 7503.

Frederiksberg:

Teknisk Forvaltning, Fabrikvej 10, Fasan 1310. Kontortid 9–16.

Gentofte:

Teknisk Forvaltning, Gentofte Rådhus, tlf. 6600 lokal 322. Kontortid 10–15.

Graf. Allan Ebbel. Kbhvn.

At hade rotterne betyder i daglig tale på landet at forfølge dem

Lad det også gælde for København

Omfattende giftudlægninger foretages 2 gange årligt i kampen mod rotterne, og kampen mod disse skadedyr ville ikke have været så bekostelig, som den er, hvis ikke rotterne blandt menneskene havde forbundsfæller, der passende kan kaldes „ROTTEVENNER“, og til skram og advarsel berettes nedenfor lidt om disse.

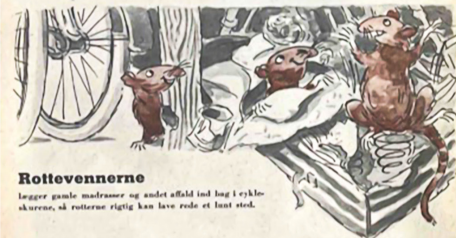
Rottevennerne
overfylder skrnkasserne, så dejlig rottemad
flyder omkring dem.

Rottevennerne
rydder skrdig op i køldre og pulterkamre, for at rotterne
også kan hygge sig der, og de foder mellem-dørene stå
på vid gals, for at de stakkels rotter kan komme ind.

Rottevennerne
lægger masser af store brødstumper ud på kortstegen,
i gårdene og i parken, så fuglene hverken kan over-
komme at spise dem op eller flyve bort med dem.
Nej, der skal ligge mange tilovers til rotterne.

Rottevennerne
lægger gamle mellesoner og andet affald ind bag i cyklo-
skurene, så rotterne rigtig kan have rede et læst sted.

Rottevennerne
fodrer vilde katte med fiskerfald, for at også rotterne
kun få noget mad, og de tællende katte tager som
bekendt ikke rotterne, de spiser gerne af menneske fad.

- Rottevennerne må væk →

Husstandsomdelt pjese, der opfordrede alle borgere til at blive "rottefjender", 1950. Kilde: Rigsarkivet, Landsudvalget for Rottebekæmpelse.

afgrænse og synliggøre rotten som et problem i 1940'ernes København. Flere plakater og pjecer trak direkte på aspekter ved rottens etologi og dyrkede derigennem rottens forbindelse til snavs og sygdom. På den måde var de med til ikke blot at opretholde, men også at forstærke en særlig affektiv relation til rotten karakteriseret ved frygt og afsky.

Denne professionalisering og intensivering af urban rottebekæmpelse var uløseligt forbundet med Københavns byggede miljø og materielle sammensætning. Med sine tættebyggede huse, dysfunktionelle infrastrukturer og mangelfulde renovationsforhold udgjorde København et gunstigt rottehabitat. Bekæmpelsen af rotter var således tæt knyttet til en regulering byens ejendomme og, i et bredere bypolitisk perspektiv, en gentænkning af byens materielle form. Set fra de menneskelige indbyggeres perspektiv var byen stadig præget af de usunde boligforhold og den udprægede boligmangel, der gennem 1900-tallets første halvdel havde udgjort en central politisk slagplads.³⁷ Da 2. Verdenskrig sluttede anslog en statsligt nedsat boligkommission, at der på landsplan manglede 50.000-60.000 boliger samtidig med, at mellem 130.000-150.000 blev udpeget som saneringsmodne.³⁸ Det var i høj grad disse socio-materielle forhold, der ledte til en række centrale nybrud inden for dansk by- og boligpolitik allerede i slutningen af 1930'erne. Her stod den socialdemokratiske ledede regering i spidsen for en række lovgivningsinitiativer, hvorigennem den aktivt søgte at få kontrol med byernes rum. Udover ny rottebekæmpelseslovgivning vedtog regeringen i 1938 ny lovgivning om byplanlægning og byggestøtte, og året efter blev Danmarks første saneringslov vedtaget, der muliggjorde nedrivningen af usunde boliger og bydele.³⁹

Rotteudryddelsesloven af 1938 blev altså til i en bredere by- og velfærdspolitisk brydningstid, hvor byens rum og materialitet blev genforhandlet. Det afspejler en ambivalens i rottens materielle politik. På den ene side var rotten gennem sin tilstedeværelse i byen med til at legitimere myndighedernes indgriben og dermed nye retninger inden for dansk byudvikling. Rotten var med andre ord med til at gøre København saneringsmodent. På den anden side forudsatte disse nye bypolitiske initiativer en udgrænsning af rotten som dyr i både offentlige og private rum. Dette skulle realiseres gennem et nyt kommunalt embedsapparat, der fulgte med lovgivningen. Kommunale skadedyrsbekæmpelseskontorer, boligkommissioner og boligtilsyn blev nu et lovkrav, hvilket muliggjorde en ny form for monitorering af byernes rum i praksis. Flere danske byer havde haft kommunale boligtilsyn siden 1920'erne, men den nye lovgivning medførte både et mere omfattende bureaukratisk rammeværk og en stigende professionalisering af de offentlige tilsyn med byernes boligmasse. I 1940'ernes København materialiserede dette sig, som næste analysedel vil vise, i en

37 Bro og Kolstrup 2022.

38 Indenrigsministeriets Byggeudvalg 1945, s. 12.

39 Bro 2000; Gaardmand 2016, s. 20-25.

række konflikter, hvor rotter dannede udgangspunkt for konkrete forhandlinger om grænserne for urban velfærd.

Klerkegade 36 som rottehabitat

Ejendommen Klerkegade 36 fungerede gennem sidste halvdel af 1940'erne som et udpræget rottehabitat. Ejendommen bestod af et forhus og et baghus i tre plan, der blev forbundet af en gård. Udover overfyldte og utætte skarnkasser var ejendommen præget af dårlig isolering både i kælderen og på lofterne, ligesom store dele af træværket i både for- og baghuset var råddent. Rotterne havde således let adgang til både føde og redeplads. Bygningernes skrøbelighed og den manglende vedligeholdelse gjorde dem let gennemtrængelige. Rotterne havde let ved at gnave huller i træværket og bevæge sig på tværs af både vægge og etager. Klerkegade 36 tilbød med andre ord et særdeles fordelagtigt rottehabitat, der understøttede både rotternes levevis og muligheder for reproduktion.

Klerkegade 36 var ikke overraskende genstand for en lang række boligtilsynsrapporter fra 1946 og frem.⁴⁰ Den første rapport var foranlediget af en beboerklage fra en kvinde, der boede på 1. sal i forhuset. I forbindelse med eftersynet identificerede den kommunale boliginspektør en lang række tegn på rotters tilstedeværelse. I hendes lejlighed var der rottehuller i træværket under køkkenvasken, og på trappegangen var der både rottehuller i gulvet og omkring en nedsunken vask. Derudover kunne både hun og ejendommens vicevært fortælle, at man særligt om aftenen og natten kunne observere rotter på forhusets trappegang og, i særdeleshed, i gården, hvor de vrimlede omkring enten skarnkasserne eller lokummerne.⁴¹ Efter denne rapport vendte boligtilsynet tilbage til ejendommen gentagende gange. Her forhørte inspektøren sig hos beboerne i for- og baghuset, der kunne berette om forskelligartede oplevelser med rotter både i deres lejligheder og på ejendommens fællesarealer. Mens mange beboere primært observerede rotter i gården og på trapperne, kunne en række beboere også berette om mere direkte interaktioner med rotter, der udspillede sig i tilknytning til deres hjem. En beboer oplyste, at han blev holdt vågen om natten af, at der løb rotter rundt i hulrummene i etageadskillelsen mellem hans soveværelse og

40 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 16. oktober 1946; Boligtilsynsrapport 12. maj 1947; Boligtilsynsrapport 4. november 1947; Boligtilsynsrapport 11. oktober 1948; Boligtilsynsrapport 6. juli 1949.

41 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 16. oktober 1946

Nedslidt og utæt vask på gangen ved loftstrappen i ejendommen Klerkegade 36, 1957. Kilde: Københavns Stadsarkiv. Fotograf: Mogens Falk Jørgensen.

lejligheden ovenfor.⁴² Desuden oplyste en beboer fra 3. sal, at der for nyligt var drat-tet rotter ned i hans lejlighed fra tørreloftet gennem huller i de rådne loftsbrædder.⁴³

I boligtilsynsrapporterne dokumenteres det, at både skadedyrskontrollen og ejendommens ejer løbende forsøgte at komme rotterne til livs, men uden den store succes. Udover giftudlægning blev rottehuller løbende udfyldt med cement for på den måde at afskære rotternes ellers forholdsvis frie mobilitet i ejendommen. Flere rapporter beskriver, hvordan beboere oplevede kortvarige forbedringer efter en giftudlægning, men at rotterne hurtigt igen blev synlige og talrige i ejendommen.⁴⁴ For at holde rotterne ude af deres lejligheder forsøgte flere beboere sig med hjemmelavede isoleringsløsninger. Hvor nogle beboere sømmede blikplader over de største rottehuller, stoppede andre hullerne med potteskår og flasker, som rotterne dog i mange tilfælde blot skubbede ud igen.⁴⁵ Lige lidt hjalp det. Snarere tyder rapporterne på, at rotterne over tid spredte sig til naboejendommene. Boligkommissionens rapport fra den 6.

42 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 12. maj 1947.

43 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 4. november 1947.

44 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 11. oktober 1946; Boligtilsynsrapport 11. oktober 1949.

45 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 16. oktober 1946; Boligtilsynsrapport 4. november 1947.

juli 1949 omfattede således både adresserne Klerkegade 36 og Klerkegade 34, hvor beboerne ligeledes kunne berette om mange rotter i gården og på trappegangene.⁴⁶

Ejendommen Klerkegade 36 viser, hvordan byens materialitet, rotter og forskellige menneskelige aktører blev føjet sammen i skiftende konstellationer og forhandlinger. Udover at illustrere, hvordan specifikke ejendomme i København kunne udvikle sig til deciderede rottehabitater, peger denne case på, hvordan rotter tydeliggjorde og udfordrede en lang række socio-materielle grænsedragninger. Rotterne i Klerkegade 36 udfordrede den 'indenfor/udenfor-distinktion', der ifølge McCumber regulerer forholdet mellem god og dårlig natur i byen. Idet den gode natur i form af f.eks. parker og grønne områder skal kultiveres og nydes udenfor, gælder det netop om at undgå, at dårlig natur i form af f.eks. rotter bryder indenfor og inficerer særligt hjemmets ideelt set rene miljø.⁴⁷ Ved at gennemtrænge væggene, lofterne og etagerne i Klerkegade 36 overskred rotterne denne distinktion og udfordrede derigennem ideen om hjemmet som en stærkt afgrænset enhed eller, med Kaikas ord, 'space envelope', der netop beror på en usynliggørelse og andetgørelse af naturen i hjemmet.⁴⁸ Ved at udstille hjemmets socio-materielle porøsitet udfordrede rotterne således grundlæggende set grænserne mellem offentligt og privat rum. Ikke nok med, at deres blotte tilstedeværelse krævede, at forskellige myndighedsinstanser skulle have adgang til beboernes hjem, så trængte rotterne bogstaveligt talt ind i lejlighederne og dermed beboernes privatliv.

Samtidig tydeliggjorde rotterne i Klerkegade 36, hvordan indendørs miljøer såsom hjemmet og huset kan forstås som politisk-økologiske rum, hvor de forestillede grænser mellem indenfor og udenfor samt offentligt og privat ikke blot er rumligt forankrede, men også i høj grad politisk konstituerede og knyttet til både magtforhold og sociale hierarkier.⁴⁹ Således mobiliserede rotterne konkrete forhandlinger mellem menneskelige aktører – mellem beboere og myndigheder – der netop kredsede om, hvorvidt bekæmpelsen af rotter i og omkring boligen var et offentligt eller et privat ansvar. Selvom rottebekæmpelseslovgivningen placerede det primære ansvar hos de kommunale myndigheder og grundejerne, så henviste boligkommissionens inspektører ved flere lejligheder til beboernes urenlige levevis, der materialiserede sig i alt fra overfyldte skarnkasser og skrald på lokummernes tage til bølter med urin på tørreloftet.⁵⁰ Derigennem antydte de, at beboerne havde et medansvar for ejendommens økologi, idet de gennem deres praksisser var med til at opretholde ejendommen som et gunstigt rottehabitat. Dette forhold kan muligvis også være med til at forklare, hvorfor hverken myndigheder eller grundejere på noget tidspunkt igangsatte om-

46 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956).
Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 6. juli 1949.

47 McCumber 2025, s. 80-82.

48 Kaika 2004a, s. 62-66.

49 Biehler og Simon 2010, s. 173.

50 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956).
Rapporter: Klerkegade 36. Boligtilsynsrapport 4. november 1947; 6. juli 1949.

fattende bekæmpelseskampagner eller renoveringsindsatser for at komme rotterne endegyldigt til livs.

Sankt Peders Stræde 39 og Adelgade 5: Rotten som eksklusionsmekanisme

Den 18. oktober 1945 besøgte en inspektør fra Københavns Boligkommission adressen Sankt Peders Stræde 39. Anledningen var en beboerklage fra en Fru Larsen over fugt og væggelus i en lejlighed i stueetagen, hvor hun boede sammen med sin mand og deres to børn. Inspektøren bekræftede de omtalte mangler, men under besøget blev det samtidig klart, at der også var rotter i ejendommen. Flere beboere i ejendommen kunne berette, at de ved flere lejligheder havde set rotter på trappegangene, hvor de holdt til i træværket omkring en defekt vask. Inspektøren konsulterede i den sammenhæng ejendommens vicevært, der henviste til Fru Larsens pulterkammer, der angiveligt skulle være et yndet tilholdssted for rotter. Ganske rigtigt fandt inspektøren rummet ”meget snavset og fyldt med skrammel”, og Fru Larsen fik herefter otte dage til at rengøre sit pulterrum, hvorefter det ville være inspiceret igen, denne gang af Sundhedspolitiet.⁵¹

Den 21.-23. november var ejendommene Sankt Peders Stræde 37 og 39 genstand for en større kondemneringsundersøgelse, hvor hele bygningen blev endevendt for mangler og defekter. I samme ombæring noterede inspektøren, at han med hensyn til Fru Larsen havde henvendt sig til forskellige myndighedsinstanser, herunder den kommunale skadedyrskontrol, administrationen bag det kommunalt ejede beboelses-ejendomme og det kommunale bygningsvæsen, omkring udbedring af lejlighedens mangler. Dog noteres det også, at disse skrivelser først blev sendt den 5. november, vel at mærke efter at Sundhedspolitiet havde geninspiceret Fru Larsens pulterrum.⁵²

Den 6. maj 1949 besøgte boligtilsynets inspektør en familie med ti børn (heraf otte hjemmeboende), der boede i treværelses lejlighed på 2. sal i ejendommen Adelgade 5. Besøget var foranlediget af en anmeldelse indsendt af børnenes skolesundhedsplejerske, og tilsynsrapporten fokuserede da også først og fremmest på børnenes tarv og sundhedstilstand. Ifølge de minimumsstandarder for beboelse, som blev fastsat med Saneringsloven i 1939, var boligen overbefolket. Det var dog særligt på grund af køkkenets beskaffenhed, at inspektøren tog affære. Ifølge rapporten var store dele af køkkenets træværk råddent, og der var rottehuller i gulvet, i et køkkenskab og i kosteskabet, der forbandt køkkenet og trapperummet. Beboerne oplyste, at de selv havde forsøgt at holde rotterne ude ved at sømme blikplader for hullerne, men at nye hul-

51 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Sankt Peders Stræde 39. Boligtilsynsrapport 18. oktober 1945.

52 Københavns Stadsarkiv. Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Sankt Peders Stræde 39. Kondemneringsundersøgelse 21-23. november 1945.

ler løbende kom til. Om natten kunne de endda høre rotterne gnave i træværket, ligesom de ved flere lejligheder havde observeret rotter på trapperne.⁵³

På baggrund af denne rapport valgte boligkommissionen den 9. juni at indstille familien til genhusning i en større lejlighed med henvisning til børnenes helbred.⁵⁴ Den 13. juli afviste Københavns Kommunes Socialdirektorats Forsorgskontor imidlertid indstillingen i en skrivelse. Ifølge forsorgskontoret var familien ”kendt af kommunen” og allerede under den kommunale husvildeforsorg. Familien havde tidligere boet til leje i en af kommunens beboelsesejendomme, men var på grund af manglende huslejebetaling blevet sat på gaden. Derfor var man fra kommunens side ikke interesseret i at få dem som lejere igen. Det betød, at børnenes helbred og videre anbringelse blev en sag for børneværnet. Selve rottespørgsmålet blev også adresseret i forsorgskontorets skrivelse. De lagde her vægt på, at siden hele kvarteret var ”stærkt befængt med rotter”, var det en uløselig opgave at holde ejendommen helt rottefri.⁵⁵ Rotternes markante tilstedeværelse i og omkring familiens lejlighed var med andre ord ikke nok til at gøre beboerne værdige til modtagelsen af offentlig hjælp.

Selvom *Loven om Offentlig Forsorg*, der blev vedtaget som en del af den store socialreform i 1933, afskaffede fattighjælpens umyndiggørende konsekvenser for en stor del af dem, der modtog socialhjælp, var den ikke som sådan et opgør med distinktionen mellem ’værdigt’ og ’uværdigt’ trængende. Det retsprincip, som nu gav en langt bredere del af befolkningen adgang til en række fastsatte sociale ydelser uden tab af rettigheder, gjaldt ikke for grupper såsom de såkaldte arbejdssky, de groft for sømmelige forsørgere, alkoholikere og prostituerede, der stadig måtte lide fattighjælpens deklasserende og stigmatiserende virkninger.⁵⁶ Dette gjaldt også på boligområdet. Loven fastsatte, at det nu var kommunernes pligt at sikre, at enhver forsørger, der stod uden bolig, fik tag over hovedet til en rimelig husleje. Imidlertid understregede den, at denne rettighed frafaldt, hvis ansøgeren ved nærmere transsprøvning selv var skyld i sin ulykke eller ikke på egen hånd havde søgt at udrede problemet.⁵⁷ Dette åbnede op for en skønsvurdering af den enkelte sag, hvor det stadig var op til de kommunale myndigheder at fortolke, hvorvidt en given familie var værdige til at modtage offentlig hjælp til en bolig.

53 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Adelgade 5. Boligtilsynsrapport 6. maj 1949.

54 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Adelgade 5. Indstilling til Direktoratet for Københavns Kommunes Beboelsesejendomme fra Københavns Kommunes Boligkommission 9. juni 1949.

55 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Adelgade 5. Skrivelse fra Københavns Kommunes Socialdirektorat – Forsorgskontoret til Københavns Kommunes Boligkommission 13. juli 1949.

56 Kolstrup 2012, s. 155-156.

57 Kolstrup 2011, s. 206.

I den kontekst viser Sankt Peders Stræde 39 og Adelgade 5, hvordan rotters tilstedeværelse og interaktioner med bygningernes materialitet og beboere kunne påvirke sådanne fortolkninger. I begge tilfælde blev grænserne for velfærd nemlig draget i krydsfeltet mellem ejendommenes materialitet, rotternes indtrængen og beboernes sociale praksisser samt levevis. Selvom både kommunale og statslige myndigheder anså rotter som en direkte og umiskendelig samfundstrussel, tog de også beboernes sociale, hygiejniske og økonomisk forhold i betragtning, når de skulle vurdere, hvorvidt beboerne var værdige eller uværdige til at modtage offentlig hjælp. Hos familien i Sankt Peders Stræde var tilstedeværelsen af rotter i deres pulterkammer, hvilket boligtilsynet knyttede direkte til familiens mangelfulde renlighed og hygiejne, begrænsende for deres mulighed for at få udbedret fugtskader og bekæmpet væggelus i lejligheden. Hos familien i Adelgade var det familiens såkaldte "personlige forhold", en betegnelse anvendt af forsorgskontoret, der påvirkede myndighedernes vurdering af, hvorvidt familien havde ret til at leve en rottefri tilværelse eller ej.

Borgergade 87: Rotten som velfærds-katalysator

Den 20. juni 1947 besøgte boligkommissionens inspektør en lejlighed på 5. sal på adressen Borgergade 87. Besøget var foranlediget af Sundhedskommissionens Skadedyrskontrol, der tidligere på måneden var blevet kaldt ud til ejendommen på grund af problemer med rotter. Skadedyrskontrollen fandt hurtigt ud af, at rotterne primært koncentrerede sig omkring én lejlighed, der var beboet af en enlig kvinde, Fru Petersen, på 71 år. Ifølge skadedyrskontrollen var lejligheden i en "meget urenlig tilstand". Der var et forfærdeligt rod, rådne madrester overalt, en fæl stank, huller i væggene og lofterne og ved nærmere eftersyn pilede rotterne rundt i lejligheden. Det største problem var imidlertid, at Fru Petersen aktivt fodrede rotterne og holdt dem som selskab. Netop derfor valgte skadedyrskontrollen at videresende sagen til boligkommissionen. De understregede, at de intet meningsfuldt kunne foretage sig, før lejligheden var blevet forsvarligt rengjort.⁵⁸ Det var ikke længere blot et teknisk spørgsmål, men også et socialt anliggende.

Under besøget den 20. juni kunne boligtilsynets inspektør bekræfte skadedyrskontrollens beskrivelse af både lejligheden og Fru Petersens levevis. I en senere note beskrev inspektøren endda lejligheden som "uhyggelig for andre mennesker at komme ind i".⁵⁹ Samtidig tydede intet på, at Fru Petersen havde i sinde at ændre sin adfærd i relation til rotterne. I en skrivelse til boligkommissionen beskrev skadedyrsbekæmpelsen problemet således:

58 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Borgergade 87. Boligtilsynsrapport 20. juni 1947.

59 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Borgergade 87. Note til Københavns Kommunes Boligkommissions Formand 29. juli 1947.

“Før Lejligheden er i en saadan Stand, at Haandværkere kan foretage en Reparation af den, kan man ikke vente at faa Rotterne helt udryddet. Lejerinden, Fru M. Petersen, er saa aldersomssvækket, at hun ikke kan bringes til at forstaa, at hun ikke maa stille Mad frem til Rotterne, og at hun maa undlade at henlægge Mad og Madaffald i hele Lejligheden, og det vil sikkert blive meget svært at faa hende til at lade foretage den nødvendige oprydning.”⁶⁰

Boligkommissionen havde dog ikke i sinde at smide hende ud af lejligheden. I stedet anmodede de Københavns Kommunes Socialdirektorat om, at Fru Petersen kunne overflyttes til alderdomshjemmet De Gamles By på Nørrebro. Som boligkommissionens formand udtrykte det i skrivelsen tydeliggjorde hendes fortsatte fodring af rotterne det forhold, at “en almindelig Udsættelse af hende vil næppe føre til andet end at hun kommer til at staa paa Gaden ude af Stand til selv at foretage sig noget for at finde et andet Sted at være”.⁶¹ Sagen blev siden forelagt borgmesteren for Magistratens 3. Afdeling, der havde ansvaret for kommunens socialforsorg, og i løbet af blot få måneder fik Fru Petersen tilbudt en plads i De Gamles By, hvor hun flyttede ind den 27. januar 1948.⁶²

Det var altså paradoksalt nok Fru Petersens noget aparte forhold til rotter, der i sidste ende gjorde hende værdig til modtagelsen af offentlig velfærd. Boligkommissionens tilsynsrapporter rummer en lang række historier om beskidte lejligheder og beboere, der ikke levede op til myndighedernes renlighedsstandarder. I langt de fleste tilfælde fik beboerne besked på at rydde op, og hvis de gentagende gange ikke efterkom dette påbud, blev de typisk sat på gaden. I Fru Petersens tilfælde tyder det imidlertid på, at hendes forhold til rotterne i lejligheden aktivt påvirkede sagens forløb. Boligkommissionens skrivelser fremhævede således løbende hendes relation til rotterne som bevis for, at der her var tale om et særligt tilfælde, hvor myndighederne måtte gribe ind og tilbyde en værdig løsning. En plads i De Gamles By var nemlig ikke alle forundt – både i lyset af periodens udprægede boligmangel og det forhold, at De Gamles By var blevet etableret som et af de første alderdomshjem i København for ‘værdigt trængende’ i forbindelse med vedtagelsen af *Loven om Alderdomsunderstøttelse* i 1891.⁶³ Noget kunne imidlertid også tyde på, at det ikke kun handlede om at tilbyde Fru Petersen en værdig løsning. Som ovenstående citat udtrykker, var myn-

60 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Borgergade 87. Skrivelse fra Sundhedskommissionens Kontor for Kontrol med Skadedyrsbekæmpelse til Københavns Kommunes Boligkommissionen 12. august 1947.

61 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Borgergade 87. Skrivelse fra Københavns Kommunes Boligkommission til Magistratens 3. Afdeling 19. september 1947.

62 Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Borgergade 87. Skrivelse fra Københavns Kommunes Socialdirektorat – Forsorgskontoret til Københavns Kommunes Boligkommission 13. februar 1948.

63 Jørgensen og Hansen 1992.

dighedernes primære sigte at komme det akutte rotteproblem til livs, og det var netop i den kontekst, at tildelingen af en plejehjemsplads blev en mulighed. Det indikerer, hvordan rottens materielle praksis – deres indtog i Fru Petersens lejlighed og frygten for, at de skulle sprede sig til resten af ejendommen – aktivt kunne påvirke den konkret førte politik og myndighedernes fortolkning af grænserne mellem værdigt og uværdigt trængende i en given situation.

Denne case illustrerer således andre måder, hvorpå rottens materielle politik blev knyttet til myndighedernes fortolkninger af grænserne for urban velfærd. Den viser, hvordan rotten også kunne virke som en form for velfærds-katalysator, idet den udstillede behovet for mere velfærd i byerne. Ser man på tværs af Klerkegade, Sankt Peters Stræde, Adelgade og Borgergade bliver det imidlertid også tydeligt, hvordan rotten, med Donna Haraways betegnelse, udgjorde en ofte ufrivillig 'companion species' for en særlig gruppe af borgere i 1940'ernes København.⁶⁴ I de saneringsmodne dele af byen var mennesker, rotter og andre såkaldte skadedyr sammenknyttet i forskellige socio-materielle konstellationer, der gik på tværs af byen, kvarteret, huset og boligen. Rotter var ikke blot passive objekter i disse menneskers liv. De var aktivt med til at forme alt fra hverdagserfaringer til mødet med myndighederne. Hvor sameksistensen med rotter utvivlsomt var højst ufrivillig for beboerne i Klerkegade 36, Sankt Peders Stræde 39 og Adelgade 5, illustrer sagen med Fru Petersen, hvordan rotter og mennesker også kunne indgå i andre former for afhængighedsforhold i det urbane miljø. Uafhængigt af om sameksistensen var frivillig eller ufrivillig var den langt fra politisk neutral. Som alle tre cases har vist, havde rotters tilstedeværelse distinkte velfærdspolitiske konsekvenser for de mennesker, der beboede husene i Klerkegade, Sankt Peters Stræde, Adelgade og Borgergade.

Konklusion:

Rottens materielle politik og velfærdsbyens kulturhistorie

I denne artikel har jeg vist, hvordan rotten fungerede som et omdrejningspunkt for forhandlinger af velfærd i 1900-tallets København. Ved at stille skarpt på rottens materielle politik har jeg vist, hvordan rotten kunne indgå i og påvirke forskellige socio-materielle konstellationer, hvor grænserne for urban velfærd blev draget i krydsfeltet mellem industribyens materialiteter, infrastrukturer, mennesker, diskurser og rotter.

På den ene side blev rottebekæmpelse konstitueret som et urbant velfærdsanliggende og dermed som en form for velfærdsrettighed som et led i et bredere opgør med dårlige og usunde boligforhold i byen. Vedtagelsen af ny, omfattende rottebekæmpelseslovgivning i 1938 blev til som et led i udviklingen af et nyt lovgivningsapparat for byplanlægning, byggestøtte og boligsanering, hvorigennem byens rum blev omdan-

64 Haraway 2003.

net til et styringsværktøj for den fremvoksende velfærdsstat. Retten til en ordentlig bolig kom således også til at omfatte retten til en rottefri tilværelse. På den anden side viser de tre cases fra Klerkegade, Sankt Peders Stræde, Adelgade og Borgergade, hvordan rotten ikke kan reduceres til en passiv genstand for bekæmpelsespolitik- og initiativer. Rotten var også en aktiv medskaber af sociale og politiske forhold i 1940'ernes København. Rotten mobiliserede konkrete velfærdsforhandlinger mellem byens menneskelige aktører, hvor fortolkningen af grænserne mellem værdig og uværdig – mellem inklusion og eksklusion – var afhængige af den konkrete situation. I nogle tilfælde bidrog rotten til at reproducere byens sociale skel og klassificeringen af visse borgere som uværdige til at modtage offentlig hjælp. I andre tilfælde fungerede rotten som en form for velfærds-katalysator, der netop i kraft af sin udtalte position som skadedyr medvirkede til at tilvejebringe værdige velfærds-løsninger.

I en velfærdshistorisk kontekst tydeliggør analysen således en diskrepans mellem rottebekæmpelseslovgivningens nærmest universalistiske sigte og den situationelle karakter, der kendetegnede urban rottebekæmpelse i praksis. Retten til en rottefri tilværelse var, når det kom til stykket, ikke en givet velfærdsrettighed for beboerne i det saneringsmodne København, hvilket illustrerer, hvordan sameksistensen mellem mennesker og rotter var dybt forankret i byens socio-materielle hierarkier. Som McCumber formulerer det:

“The spatial management of the indoors/outdoors divide exemplifies the tensions between the sanitation and public health prerogatives of cities and urban inequalities; marginalized communities bear the brunt of both infectious disease outbreaks and the often punitive approaches to address them.”⁶⁵

Det er således mit argument, at rotten kan bidrage med nye perspektiver på velfærds-samfundets kulturhistorie. Ikke nok med, at rotten kan hjælpe os med at udfordre og udvide, hvad der historisk set har udgjort et velfærdsområde, så åbner dens evne til at overskride forestillede grænser mellem indenfor-udenfor, offentligt-privat, inklusion-eksklusion og værdig-uværdig for en dybere udforskning af velfærdsbyens socio-materielle kompleksitet. Rotten tydeliggør, hvorfor velfærdssamfundets kulturhistorie ikke bør stoppe ved lovgivning og statslig politik, men også bør omfatte, hvordan velfærd blev fortolket, forhandlet og erfaret i praksis. Som Klerkegade, Sankt Peders Stræde, Adelgade og Borgergades rotter viser, var grænserne for velfærd og medborgerskab – for distinktion mellem værdig og uværdig – langt fra mejslet i sten i 1940'ernes København. De var ofte lige så porøse som de vægge og gulve, som rotterne gnavede sig igennem.

Samtidig åbner rottens urbane velfærdshistorie for en bedre forståelse af de måder, hvorpå velfærd har været sammenfiltret med byens materielle form og netværk.

65 McCumber 2025, s. 106.

Fra ét perspektiv var bekæmpelsen af rotter tæt forbundet med reguleringen af byens infrastrukturelle netværk. De rør og ledninger, der skulle sikre københavnernes rent drikke- og badevand og på samme tid udskille det beskidte spildevand, understøttede også rotternes mobilitet og levevis i byen. Set fra et andet perspektiv var det særligt i Københavns fattige bydele, at rotterne koncentrerede sig. Dårlig vedligeholdelse af bygninger, mangelfuld renovation og dysfunktionelle infrastrukturer gjorde, at der her opstod urbane rum og økologier, der var særdeles gunstige som rottehabitater. Som citatet fra McCumber ovenfor peger på, var det derfor netop byens marginaliserede borgere, hvis helbred blev sat på spil af at leve under rottevenlige socio-økologiske forhold. Således tilbyder rottens materielle politik os en analytisk indgangsvinkel til at forstå velfærd på tværs af flere urbane skalaer – fra byens overordnede kloaknetværk til hjemmets og kroppens intime geografier.

Denne artikel har vist, at selvom rotten er et af de mest forhadte dyr i vores samfund, så er rotte-menneske-relationen også ambivalent. Det gælder også i dag. På den ene side trives rotten stadig i byerne, og den jages derfor som aldrig før. I København er udgifterne til rottebekæmpelse steget med 57% fra 2013 til 2025,⁶⁶ og i New York gik man fra kommunal side så langt, at man i 2023 udpegede byens første såkaldte Rotte Czar til at stå i spidsen for en systematiseret udryddelse af rotter i byen.⁶⁷ På den anden side stiller et stigende antal stemmer sig kritisk over for den udryddelsesstrategi, der i nu over 100 år har defineret vores forhold til rotter i byerne. Projekter i byer som Helsinki, Amsterdam og Paris eksperimenterer i disse år med, hvordan vi kan gen-tænke vores forhold til rotten og dermed skabe nye rotte-menneske-relationer, der understøtter sameksistens.⁶⁸ I den kontekst er det vigtigt, at vi forstår de historiske processer, der har skabt det på samme tid dynamiske, konfliktfyldte og symbiotiske forhold mellem rotten og byen.

Litteratur

- Arluke, Arnold og Clinton Sanders 1996: *Regarding Animals*. Temple University Press.
- Arrhenius, Thordis et al. (red.) 2025: *Architecture and Welfare – Scandinavian Perspectives*. Birkhäuser Verlag. DOI: [10.1515/9783035627992](https://doi.org/10.1515/9783035627992).
- Atkins, Peter (red.) 2016: *Animal Cities: Beastly Urban Histories*. Routledge. DOI: [10.4324/9781315567167](https://doi.org/10.4324/9781315567167).
- Barry, Andrew 2013: *Material Politics. Disputes Along the Pipeline*. John Wiley & Sons. DOI: [10.1002/9781118529065](https://doi.org/10.1002/9781118529065).
- Bech-Danielsen, Claus 2004: *Moderne arkitektur – Hva' er meningen?*. Systime.

66 Korsholm 2025b.

67 <https://www.nyc.gov/office-of-the-mayor/news/249-23/mayor-adams-anoints-kathleen-corradi-nyc-s-first-ever-rat-czar-#/0> (besøgt 11/7 2025).

68 Korsholm 2025b.

- Bendsen, Jannie Rosenberg 2024: *Svømmehaller – En oplevet arkitekturhistorie*. Strandberg Publishing.
- Bennett, Jane 2010: *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press. DOI: [10.1215/9780822391623](https://doi.org/10.1215/9780822391623).
- Biehler, Dawn Day 2009: "Permeable homes: A historical political ecology of insects and pesticides in US public housing". *Geoforum* 40:6, s. 1014-1023. DOI: [10.1016/j.geoforum.2009.08.004](https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2009.08.004).
- Biehler, Dawn Day og Gregory L. Simon 2010: "The Great Indoors: Research frontiers on indoor environments as active political-ecological spaces". *Progress in Human Geography* 35:2, s. 172-192. DOI: [10.1177/0309132510376851](https://doi.org/10.1177/0309132510376851).
- Biehler, Dawn Day 2013: *Pests in the City: Flies, Bedbugs, Cockroaches, and Rats*. University of Washington Press.
- Brantz 2020: "Animals in Urban-Environmental History". Sebastian Haumann et al. (red.): *Concepts of Urban-Environmental History*. Transcript, s. 191-203. DOI: [10.14361/9783839443750](https://doi.org/10.14361/9783839443750).
- Bro, Henning 2000: "Velfærdsstaten og boligen". Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie II. Stat, forvaltning og samfund. Folkestyrets forvaltning fra 1901-1953*. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, s. 565-613.
- Bro, Henning og Søren Kolstrup 2022: *Fra slum til velfærd – Fundamentet for velfærdsstatens boligpolitik*. SFAH.
- Burt, Jonathan 2006: *Rat*. Reaktion Books.
- Cronon, William. 2013: "An Unruly Wildness Within". Dawn Biehler: *Pests in the City: Flies, Bedbugs, Cockroaches, and Rats*. University of Washington Press, s. ix-xv.
- DeLanda, Manuel 2006: *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. Continuum.
- Douglas, Mary 2002 (1966): *Purity and Danger. An analysis of concepts of pollution and taboo*. Routledge. DOI: [10.4324/9780203361832](https://doi.org/10.4324/9780203361832).
- Gandy, Matthew 2022: *Natura Urbana: Ecological Constellations in Urban Space*. MIT Press. DOI: [10.7551/mitpress/10658.001.0001](https://doi.org/10.7551/mitpress/10658.001.0001).
- Gaardmand, Arne 2026 (1993): *Plan over land – Dansk Byplanlægning 1938-1992*. Bogværket.
- Haumann, Sebastian et al. 2020: *Concepts of Urban-Environmental History*. Transcript. DOI: [10.14361/9783839443750](https://doi.org/10.14361/9783839443750).
- Haraway, Donna 1991: *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Free Association Books.
- Haraway, Donna 2003: *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press.
- Heynen, Nik et al. 2006: *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism*. Routledge. DOI: [10.4324/9780203027523](https://doi.org/10.4324/9780203027523).

- Høghøj, Mikkel og Mikkel Thelle. 2024: "Material politics: Approaching welfare history through urban water in 20th century Denmark". *Scandinavian Journal of History* 49:3, s. 397-419. DOI: [10.1080/03468755.2023.2289665](https://doi.org/10.1080/03468755.2023.2289665)
- Indenrigsministeriets Byggeudvalg 1945: *Det fremtidige boligbyggeri. Betænkning afgivet af Indenrigsministeriets Byggeudvalg af 1940*. Indenrigsministeriet.
- Jørgensen, Annelise og Bodil Hansen (red.) 1992: *De Gamles By: Et dejligt sted at være. 1892 – 100 år – 1992*. De Gamles By.
- Kaika, Maria. 2004a: *City of Flows: Modernity, Nature, and the City*. Routledge. DOI: [10.4324/9780203826928](https://doi.org/10.4324/9780203826928).
- Kaika, Maria. 2004b: "Interrogating the geographies of the familiar: domesticating nature and constructing the autonomy of the modern home". *International Journal of Urban and Regional Research* 28:2, s. 265-286. DOI: [10.1111/j.0309-1317.2004.00519.x](https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2004.00519.x).
- Keil, Roger 2003: "Urban Political Ecology". *Urban Geography* 24:8, s. 723-738. DOI: [10.2747/0272-3638.24.8.723](https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.8.723).
- Kolstrup, Søren 1996: *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*. Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie.
- Kolstrup, Søren 2011: "Kapitel 3: Fra fattiglov til forsorgsliv". Jørn Henrik Petersen et al. (red.): *Mellem skøn og ret. Dansk velfærdshistorie bind 2, 1898-1933*. Syddansk Universitetsforlag, s. 149-233.
- Kolstrup, Søren 2012. "Kapitel 3: Den offentlige forsorg". Jørn Henrik Petersen et al. (red.): *Velfærdsstaten i støbeskeen. Dansk velfærdshistorie bind 3, 1933-1956*. Syddansk Universitetsforlag, s. 153-219.
- Korsholm, Søren 2025a: "Jeg prøver at få os til at tænke over, hvad det vil sige, at vi slår en anden art ihjel per automatik". *Politiken*, tillægget *I Byen*, 12. juni 2025.
- Korsholm, Søren 2025b: "Jeg har cyklet gennem gaderne med døde rotter dinglede mod mit bukseben". *Politiken*, tillægget *I Byen*, 16. juni 2025.
- Latour, Bruno 2005: *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press. DOI: [10.1093/oso/9780199256044.001.0001](https://doi.org/10.1093/oso/9780199256044.001.0001).
- Linnarson, Magnus og Mats Hallensberg (red.) 2024: *Nordic Welfare Cities: Negotiating Urban Citizenship since 1850*. Routledge. DOI: [10.4324/9781003379232](https://doi.org/10.4324/9781003379232).
- Magle, Seth 2018: "Human-animal relationships in the urban wild". Geof Hosey og Vicky Melfi (red.). *Anthrozoology: Human-Animal Interactions in Domesticated and Wild Animals*. Oxford University Press, s. 119-141. DOI: [/10.1093/oso/9780198753629.003.0007](https://doi.org/10.1093/oso/9780198753629.003.0007).
- McCumber, Andrew 2025: *Bad Nature: How Rat Control Shapes Human & Nonhuman Worlds*. The University of Chicago Press. DOI: [10.7208/Chicago/9780226838977.001.0001](https://doi.org/10.7208/Chicago/9780226838977.001.0001).
- Melosi, Martin 1993: "The Place of the City in Environmental History". *Environmental History Review* 17:1, s. 1-23. DOI: [10.2307/3984888](https://doi.org/10.2307/3984888)

- Melosi, Martin 2010: "Humans, cities, and nature: How do cities fit in the material world?". *Journal of Urban History* 36:1, s. 3-21. DOI: [10.1177/0096144209349876](https://doi.org/10.1177/0096144209349876)
- Miljøstyrelsen 2017. *Handlingsplan mod invasive arter*. Miljøstyrelsen.
- Minuchin, Leandro 2013: "Material Politics: Concrete Imaginations and the Architectural Definition of Urban Life in Le Corbusier's Master Plan for Buenos Aires". *International Journal of Urban and Regional Research* 37:1, s. 238-258. DOI: [10.1111/j.1468-2427.2012.01203.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01203.x).
- Penner, Barbara 2013: *Bathroom*. Reaktion Books.
- Petersen, Jørn Henrik et al. (red.) 2012: *Velfærdsstaten i støbeskeen. Dansk velfærdshistorie bind 3, 1933-1956*. Syddansk Universitetsforlag.
- Rosen, Christine Meisner og Joel Tarr 1994: "The Importance of an Urban Perspective in Environmental History". *Journal of Urban History* 20:3, s. 299-310. DOI: [10.1177/009614429402000301](https://doi.org/10.1177/009614429402000301).
- Rothstein, Felix 2022: "Hvis du bor i København og er bange for rotter, skal du nok ikke læse med her". *Politiken*, tillægget *I Byen*. 12. juli 2022.
- Sandøe, Peter. 2008: "Den sociozoologiske skala". *Biozoom* 11:1, s. 38-39.
- Schott, Dieter et al. (red.) 2005: *Resources of the City: Contributions to Environmental History of Modern Europe*. Routledge. DOI: [10.4324/9781315244358](https://doi.org/10.4324/9781315244358).
- Schmidt, Lars Henrik og Jens Erik Kristensen 1986: *Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel*. Akademisk Forlag.
- Soens, Tim et al. (red.) 2019: *Urbanizing Nature: Actors and Agency (Dis)Connecting Cities and Nature Since 1500*. Routledge. DOI: [10.4324/9780429024726](https://doi.org/10.4324/9780429024726).
- Swyngedouw, Erik 1997: "Power, nature, and the city. The conquest of water and the political ecology of urbanization in Guayaquil, Ecuador: 1880-1990". *Environment and Planning A* 29:2, s. 311-332. DOI: [10.1068/a290311](https://doi.org/10.1068/a290311).
- Windgender, Nete. 2019: "Rottekrigen omkring 1900". Stella Borne Mikkelsen (red.) *En byhistorisk mosaik. Festskrift til Jørgen Mikkelsen i anledningen af hans 60-års fødselsdag 17. juni 2019*. Samfundet for Dansk Genealogi og Personhistorie, s. 299-320.
- Wischermann et al. (red.) 2018: *Animal History in the Modern City: Exploring Liminality*. Bloomsbury Academic.
- Zimmer, Anna 2010: "Urban Political Ecology: Theoretical concepts, challenges, and suggested future directions". *Erdkunde* 64:4, s. 343-354. DOI: [10.3112/erdkunde.2010.04.04](https://doi.org/10.3112/erdkunde.2010.04.04).
- Zuschlag, Emil 1910: *Hvad Loven har Gavnet! Rotternes Udryddelse i Danmark*. Foreningen til Lovordnet Udryddelse af Rotter.

Utrykte kilder

Det Kongelige Bibliotek

Det Kongelige Bibliotek. Småtryk: *Lov om Foranstaltninger til Udryddelse af Rotter*. 1907.

Det Kongelige Bibliotek. Småtryk: *Lov om Foranstaltninger til Udryddelse af Rotter*. 1921.

Københavns Stadsarkiv

Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Adelgade 5:

- Boligtilsynsrapport 6. maj 1949.
- Indstilling til Direktoratet for Københavns Kommunes Beboelsesejendomme fra Københavns Kommunes Boligkommission 9. juni 1949.
- Skrivelse fra Københavns Kommunes Socialdirektorat – Forsorgskontoret til Københavns Kommunes Boligkommission 13. juli 1949.

Københavns Stadsarkiv. Københavns Boligkommissions arkiv. Journalsager (henlagte og nedrevne), 1939-1999: Borgergade 87:

- Boligtilsynsrapport 20. juni 1947.
- Note til Københavns Kommunes Boligkommissions Formand 29. juli 1947.
- Skrivelse fra Sundhedskommissionens Kontor for Kontrol med Skadedyrsbekæmpelse til Københavns Kommunes Boligkommissionen 12. august 1947.
- Skrivelse fra Københavns Kommunes Boligkommission til Magistratens 3. Afdeling 19. september 1947.
- Skrivelse fra Københavns Kommunes Socialdirektorat – Forsorgskontoret til Københavns Kommunes Boligkommission 13. februar 1948.

Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Klerkegade 36:

- Boligtilsynsrapport 16. oktober 1946.
- Boligtilsynsrapport 12. maj 1947.
- Boligtilsynsrapport 4. november 1947.
- Boligtilsynsrapport 11. oktober 1948.
- Boligtilsynsrapport 6. juli 1949.

Boligkommissionens Sekretariats Arkiv (1943-1956). Rapporter: Sankt Peders Stræde 39:

- Boligtilsynsrapport 18. oktober 1945.
- Kondemneringsundersøgelse 21-23. november 1945.

Københavns Sporvejes Arkiv (1911-1974). Journalsager A (almene sager), Rottebekæmpelse, korrespondance 1944.

Rigsarkivet

Landsudvalget for Rottebekæmpelse (1941-1989). Love, propaganda mv. (1932-1961):

Lov nr. 116 af 31. Marts 1938 om Udryddelse af rotter. 1938.

Landsudvalget for Rottebekæmpelse (1941-1989). Love, propaganda mv. (1932-1961):

Cirkulære til samtlige Amtmænd og Kommunalbestyrelser angaaende Lov nr. 116 af 31. Marts 1938 om Udryddelse af rotter. 19. oktober 1938.

Rigsarkivet. Landsudvalget for Rottebekæmpelse (1941-1989). Love, propaganda mv. (1932-1961): *Had Rotterne.* 1950.

Websteder

<https://nyheder.tv2.dk/samfund/2024-10-04-det-vrimler-med-rotter-jeg-har-aldrig-loebet-saa-staerkt> (Besøgt 11/7 2025).

<https://migogaarhus.dk/voldsomt-mange-lige-nu-rotterne-invaderer-aarhus/> (Besøgt 11/7 2025).

<https://www.nyc.gov/office-of-the-mayor/news/249-23/mayor-adams-anoints-kathleen-corradi-nyc-s-first-ever-rat-czar-#/0> (Besøgt 11/7 2025).

English summary

The Rat and the City

The Material Politics of Rats and Welfare Negotiations in 20th-Century Copenhagen

This article approaches the rat as a co-creator of social and political conditions in 20th-century Copenhagen. By taking the rat's physical characteristics, behavior, and resilience in the urban environment as starting points, the article examines the material politics of the rat. Through a cultural historical study of the development of rat extermination legislation and initiatives combined with case studies of housing properties in Inner Copenhagen during the 1940s, the article shows how the rat both reproduced and challenged the boundaries of urban welfare and citizenship in the city. The article argues that the rat's ability to transgress imagined boundaries between inside-outside, public-private and worthy-unworthy mobilized distinct human-animal relations which open for a deeper exploration of the welfare city's socio-material complexity and cultural history in general.